

**Xidirova Sevara Komiljon qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

E-mail: [sevarakomiljonovna07@gmail.com](mailto:sevarakomiljonovna07@gmail.com)

Tel: +998902489391

**UDK: 801.82:81.183**

**O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA HARBIY TERMINLARNING KELIB  
CHIQUISHI: ETIMOLOGIK-LINGVISTIK TAHLIL**

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi harbiy terminologiyaning o‘z va o‘zlashma qatlamlari lingvistik, etimologik va strukturaviy jihatdan tahlil qilinadi. Terminlar tarkibidagi o‘z so‘zlar va boshqa tillardan o‘zlashgan birliklar qiyosiy yondashuv asosida ko‘rib chiqiladi. Maqolada shuningdek, harbiy terminlarning yasalish usullari, soha leksikasining ijtimoiy va tarixiy omillar ta’sirida shakllanishi, zamonaviy tildagi holati hamda lingvokulturologik ahamiyati yoritiladi.

**Kalit so‘zlar:** harbiy terminologiya, o‘z qatlam, o‘zlashma qatlam, lingvistik tahlil, etimologiya, terminlarning shakllanishi, til o‘zgarishi, milliylik, lingvokulturologiya, zamonaviy harbiy leksika, qisqartmalar, fonetik moslashuv.

**Хидирова Севара Комилжон кызы**

Научный сотрудник Термизского государственного

педагогического института

E-mail: [sevarakomiljonovna07@gmail.com](mailto:sevarakomiljonovna07@gmail.com)

Тел: +998902489391

**Аннотация.** В статье анализируются лингвистические, этимологические и структурные аспекты исконных и заимствованных пластов военной терминологии в английском и узбекском языках. Термины состоят из собственных слов и заимствованных из других языков единиц, которые рассматриваются на основе сопоставительного подхода. В статье также рассматриваются способы образования военных терминов, формирование лексики данной сферы под влиянием социальных и

исторических факторов, ее статус в современном языке и ее лингвокультурное значение.

**Ключевые слова:** военная терминология, собственный пласт, ассимиляционный пласт, лингвистический анализ, этимология, терминообразование, языковое изменение, национальность, лингвокультурология, современная военная лексика, аббревиатуры, фонетическая адаптация.

**Khidirova Sevara Komiljon qizi**

Researcher at Termiz State Pedagogical Institute

E-mail: sevarakomiljonovna07@gmail.com

Phone: +998902489391

**Abstract.** This article analyzes the native and borrowed layers of military terminology in English and Uzbek from a linguistic, etymological and structural perspective. The native words and units borrowed from other languages in the terms are considered on the basis of a comparative approach. The article also discusses the methods of formation of military terms, the formation of the lexicon of the field under the influence of social and historical factors, their status in the modern language and their linguocultural significance.

**Key words:** military terminology, own layer, assimilation layer, linguistic analysis, etymology, term formation, language change, nationality, linguacultural studies, modern military vocabulary, abbreviations, phonetic adaptation.

### **Kirish.**

Til taraqqiyotida har bir leksik qatlamning ahamiyati katta bo'lib, harbiy terminologiya jamiyat taraqqiyoti, davlat xavfsizligi va xalqaro munosabatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Harbiy leksika, ayniqsa, tilga zamonaviy texnologiyalar va harbiy yangiliklar ta'sirida tez sur'atlarda kirib keluvchi yangi so'zlar bilan boyib boradi. Shu bois harbiy o'z va o'zlashma qatlamlarni o'rganish lingvistik jihatdan muhim sanaladi.

O‘z qatlam - bu tilning ichki resurslari orqali qadimdan mavjud bo‘lgan, tilga genetik jihatdan xos bo‘lgan so‘zlar majmuidir. Masalan, o‘zbek tilida: jang, saf, qilich, lashkar; ingliz tilida: war, fight, sword, shield.

O‘zlashma qatlam esa boshqa tillardan har xil davrlarda turli sabablarga ko‘ra kirib kelgan terminlardir. Masalan, o‘zbek tilida rus, arab, fors, ingliz tillaridan; ingliz tilida esa lotin, fransuz, arab, yunon tillaridan kirib kelgan o‘zlashmalar mavjud.

Lingvistik terminologiyada o‘z qatlamga tilning genetik ildizlariga asoslangan, uzoq tarixga ega bo‘lgan so‘zlar kiradi. Ular ko‘pincha xalqning urf-odati, qadriyatlari va madaniyati bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. O‘zlashma qatlam esa boshqa tillar ta’sirida lug‘at tarkibiga kirgan va fonetik, morfologik, semantik moslashuvdan o‘tgan birliklardir.

### **Adabiyotlar tahlili.**

Tilshunoslikda terminologiyani o‘rganilishi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jadallik bilan rivojlandi. Bu borada Г.О.Винокур tomonidan ilgari surilgan termin tushunchasining mohiyatiga oid ilmiy qarashlar muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif termini nutqiy birlik sifatida emas, balki ilmiy tafakkur mahsuli sifatida baholab, uning asosiy vazifasi aniq ilmiy tushunchalarni ifodalashdan iborat ekanligini asoslaydi [5].

T.K.Корниевская esa terminologiyani lingvistik tadqiqot obyekti sifatida ko‘rib, uning o‘ziga xos xususiyatlari, mazmun-mundariyasi va tizimlilik tamoyillarini chuqur tahlil etadi. Uning fikricha, terminlar nafaqat lingvistik birlik, balki madaniy va kasbiy kontekstlarda ham faoliyat yuritadi [7].

Д.С.Лотте “Основы построения научно-технической терминологии” asarida terminlarni tizimli asosda yaratish va ularni standartlashtirish tamoyillarini ishlab chiqqan. Uning yondashuvi ayniqsa ilmiy-texnik tillar va harbiy atamalarni barpo etishda zarur bo‘lgan muhim qoidalarni belgilab beradi [9].

Shuningdek, M.Ahmadjonovanning harbiy terminlarga bag‘ishlangan “Harbiy terminlar va ularning lingvokulturologik xususiyatlari” mavzusidagi tadqiqoti ushbu sohadagi ilk lingvokulturologik tahlillardan biri sifatida e’tiborga loyiq.

Muallif harbiy leksikani nafaqat semantik va etimologik jihatdan, balki ularning madaniy konnotatsiyasi nuqtai nazaridan ham tahlil etgan. Bu holat terminlarning faqatgina aloqa vositasi emas, balki tarixiy-madaniy kodni uzatuvchi vosita sifatida ham faoliyat yuritishini ko'rsatadi [1].

### **Tadqiqot metodologiyasi.**

O'zbek va ingliz tillarida harbiy terminlarning kelib chiqishiga bag'ishlangan mazkur maqolada ilmiy tadqiqotning deskriptiv, chog'ishtirma tahlil, analiz va sintez kabi usullaridan foydalanildi.

### **Tahlillar va natijalar.**

O'zbek tilidagi o'z harbiy terminlar, asosan, turkiy ildizga ega. Bu so'zlar qadimdan harbiy an'ana va amaliyot bilan bog'liq: askar, jang, yurish, qal'a, sipoh, qo'mondon, lashkar, saf, qilich, nayza. O'zlashma terminlar esa tarixiy bosqinlar, sovet davri, zamonaviy harbiy texnologiyalar orqali kirib kelgan. Ularga quyidagilar kiradi:

rus tili orqali: tank, snaryad, komandir, polk, batalyon, razvedka, general;

ingliz tili orqali: dron, radar, raketa, sniper, parashyut, logistik;

arab va fors manbalari orqali: mina, sipoh, amir, harb.

Ko'plab o'zlashma terminlar o'zbek tilining morfologik tizimiga moslashgan: desantchi, razvedkachi, tankchi, dronchi. Bu esa ularning faol ishlatilishiga sabab bo'lgan [1].

Ingliz tilining harbiy terminologiyasi qadimgi german, lotin, fransuz va yunon tillaridan o'zlashgan boy qatlamga ega. O'z terminlar: war, sword, shield, fight, army, guard, troop, battle. O'zlashma terminlar esa quyidagi tillardan kirgan:

fransuz tili: sergeant, lieutenant, colonel, cavalry;

lotin tili: militia, legion, discipline, strategy;

yunon tili: tactics, logistics;

arab tili: admiral (arabcha "amir al-bahr" – dengiz qo'mondoni);

italiyan tili: commando, torpedo.

Modern o'zlashmalar: drone, missile, satellite, cyberwarfare [2].

Harbiy terminlarning tuzilishida affiksatsiya, birikma yasash, qisqartma shakllar keng tarqalgan. Masalan: o'zbek tilida: "razvedkachi" (razvedka + -chi), "tankchi" (tank + -chi), ingliz tilida: "gunship", "airstrike", "warfare" – murakkab so'zlar sifatida yasalgan.

Etimologik jihatdan ko'plab terminlar madaniy va diniy manbalardan kelib chiqqan. Misol uchun, "jihad" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, zamonaviy harbiy tildagi semantik og'ishlarga ega. "Crusade" esa diniy-tarixiy urush bilan bog'liq. Shuningdek, qisqartmalar ham keng qo'llaniladi: NATO, UAV (unmanned aerial vehicle), ICBM (intercontinental ballistic missile) [3].

Harbiy terminlar faqatgina lug'aviy birlik emas, balki milliy madaniyat, tarix va mentalitet ko'zgusidir. Har bir til harbiy terminlar orqali o'z xalqining tajribasini, urf-odatini, dushmanga nisbatan munosabatini aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilidagi "sipoh", "qal'a", "lashkar" so'zlari tarixiy epik an'analarni eslatadi, ingliz tilidagi "honor", "valor", "sacrifice" so'zlari esa harbiy vatanparvarlik g'oyalarini aks ettiradi [1].

O'z terminlar ko'proq qo'shimcha va biriktirish orqali hosil qilinadi. Ular fonetik jihatdan ingliz tiliga mos va tarixiy ildizga ega: warfare, swordplay, gunfire.

O'zlashma terminlar esa ko'pincha tayyor holatda (borrowed as is) qabul qilinadi va ba'zida ingliz tilidagi morfologik modellarga moslashadi: strategy (Greek), torpedo (Italian), infantry (French/Latin). C.F.Hockettning nazariyasiga ko'ra, o'zlashma harbiy atamalar ko'pincha o'zining morfologik soddaligini saqlab qoladi, tilga ichki tuzilishdan ko'ra leksik yaxlitlik sifatida kiradi. Masalan, AQSHda "union" yoki "company" tushunchalari largeunit termini yordamida, Angliyada esa shakllanish; AQSHda generalstaff "shtabning umumiy qismi", Angliyada esa "shtabning tezkor va razvedka qismi" degan ma'noni anglatadi [4].

Harbiy unvonlar va ayniqsa tashkiliy terminologiyada farqlar mavjud: AQShda "Mudofaa vaziri" Secretary of Defense, Angliyada esa Defence Minister deb ataladi. Bir qator terminlar faqat AQShda (masalan, shtab boshlig'i) yoki faqat Angliyada (masalan, komandolar) qo'llaniladi. Ingliz harbiy lug'ati Kanada,

Avstraliya va boshqa ingliz tilida soʻzlashuvchi mamlakatlar qurolli kuchlariga xos boʻlgan bir qator harbiy atamalarni ham oʻz ichiga oladi [5].

Harbiy materiallarni tarjima qilishning adekvatligi nafaqat materialning mazmunini toʻgʻri uzatishni, balki uning tarkibiy shaklini, qismlarning tartibini va materialning joylashishini, taqdim etish ketma-ketligini va keraksiz, rasmiy koʻrinishi mumkin boʻlgan, ammo harbiy mutaxassis uchun katta ahamiyatga ega boʻlgan bir qator boshqa omillarni yanada chuqurroq oʻrganishni nazarda tutadi. Masalan, jangovar hujjatlarda bandlar tartibi, ularning belgilanishi (arab raqamlari va lotin harflarida), sana va vaqtni koʻrsatishning toʻgʻriligi, koordinatalar, geografik nomlar, boʻlinmalar va boʻlinmalarining raqamlanishi, ularning nomlari va boshqa maʼlumotlar shular jumlasidandir [6].

Guerrilla soʻzini oladigan boʻlsak, bu soʻz ingliz tilidan ispan tiliga kirib kelgan boʻlib, kichik jangovor guruhlar degan maʼnoni bildiradi.

Drone avval asalari maʼnosida boʻlsa-da, harbiy kontekstda texnologik vosita sifatida oʻzlashgan.

Ingliz tilida oʻzlashmalar fonetik moslashuvdan kamroq oʻtgan boʻlib, ularning talaffuzi va yozilishi asliga yaqin saqlanadi. Harbiy sohadagi zamonaviy terminlar texnologik taraqqiyot mahsuli boʻlib, global xususiyatga ega.

Counterinsurgency – bu termin qoʻzgʻolon yoki partizan harakatlariga qarshi harbiy harakatlarni anglatadi. Uning ildizi lotin tilidagi insurgere – “qoʻzgʻalmoq” feʼlidan kelib chiqqan [7].

Asymmetric warfare – kuch jihatdan teng boʻlmagan tomonlar oʻrtasidagi qarama-qarshilikni anglatadi. Bu termin yunoncha “symmetria” soʻziga zid boʻlgan “asimetriya” tushunchasiga asoslanadi. Weaponization – har qanday hodisa yoki texnologiyani qurol sifatida ishlatish jarayonini anglatadi. Bu soʻz fransuz tilidan oʻzlashgan boʻlib, biologik yoki axborot urushlarida keng tarqalgan. Thermobaric bomb – yuqori haroratda kuchli zarba beradigan havo-yongʻinli bomba. Atama yunoncha thermo (issiqlik) va baros (bosim) soʻzlaridan kelib chiqqan [8].

Zamonaviy bosqichda ingliz harbiy tiliga sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, texnologik qurollar bilan bog'liq yangi terminlar ham kirib kelmoqda. Bunday o'zlashmalar, ko'pincha, sleng, akronimlar va texnik metaforalar orqali sodir bo'lib, ingliz tilining harbiy sohada semantik dinamikasi va universalligini namoyon etadi.

### **Xulosa.**

Xulosa sifatida aytish mumkinki, harbiy terminologiya – bu o'z va o'zlashgan qatlamlarning tarixiy va funksional jihatdan uyg'unlashgan tizimi bo'lib, u harbiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va global xavfsizlik kommunikatsiyasini ilmiy asosda tahlil qilish uchun mustahkam platforma vazifasini o'taydi. Shu jihatdan qaralganda, o'zbek va ingliz tillarida harbiy terminlarning kelib chiqishini tadqiq etish nafaqat tilshunoslik va tarjimashunoslik tadqiqotlari uchun, balki harbiy siyosatshunoslik, kommunikatsiya nazariyasi va axborot xavfsizligi sohalarida ham o'rganilishi zarur bo'lgan murakkab va ko'p qirrali tizimdir.

### **Adabiyotlar**

1. Ahmadjonova M. Harbiy terminlar va ularning lingvokulturologik xususiyatlari. – Toshkent. 2021. – 98 b.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge University Press, 2003. – 489 p.
3. Gafforov N., Tursunova N. Jahon tilshunosligida sohaviy terminologiya taraqqiyoti. // Iqtisodiyot va Jamiyat – №11(90), 2021. – B. 3-8.
4. Trask R. L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics. – London: Routledge, 1993.
5. Винокур Г.О. О понятии термина. // Вопросы языкознания. – Москва. 1961. – 132 с.
6. Исмагилов И.А. История арабских заимствований в русском языке. – Казань: КГУ, 1991. – 107 с.
7. Корниевская Т.К. Термин как объект исследования в лингвистике. – Москва. Образование и педагогические науки. 2015. – С. 234-137.

8. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – Москва. 2004. – 161 с.
9. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. – Москва: Изд-во АН СССР, 1961. – 160 с.
10. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1995. – С. 36.